

Bronius MASKULIŪNAS

*Šiaulių universitetas***DĖL SENŪJŲ RAŠTŲ POSESYVINIŲ KONSTRUKCIJŲ SU VEIKSMAŽODŽIU *priklausyti***

Posesyvumo raiškos požiūriu datyvo ir adesyvo konstrukcijos priklauso tam pačiam posesyvinių santykių raiškos tipui. Šių konstrukcijų artimumą iliustruoja toks lietuvių senųjų raštų pavyzdys:

nieko Dievui meilafnio o nieko žmonefiamp̄ rētefnio nera DP 497⁴³⁻⁴⁴
(: nic Bogu wdźiecźnieyęgo / á nic v ludźi rzadźego W³ 533⁴³).

Tiek datyvo, tiek adesyvo konstrukcijos paprastai išreiškia posesyvinę *turėjimo* santykį.

Tačiau iš kitų datyvo posesyvinių konstrukcijų išskirtinos konstrukcijos su naudininko reikalaujančiu veiksmažodžiu *priklausyti*, kurio pagrindinė leksinė reikšmė yra „būti kieno nuosavybe, kam priderėti, būti kieno valdžioje“ (Sližienė 1998, 239)¹. (Tokiomis konstrukcijomis lietuvių kalba sutampa su kitomis „E–kalbomis“, kurios taip pat turi panašių junginių su priklausomybę reiškiančiais predikatais, pvz., latvių kalboje toks veiksmažodis yra *piederēt: Zeme pieder valstij*; rusų kalboje – *принадлежать: Этот дом принадлежит Юдиной* [plg. Bulygina, Staltmanė 1985, 210; Arutjunova, Širjaev 1983, 143]). Tokio tipo junginiai išreiškia *priklausomybės* santykį ir šiuo požiūriu yra sinonimiški veiksmažodžio *būti* konstrukcijoms su kilmininku, kur posesyvinis santykis praneša ne apie nuosavybės faktą ar turėjimo objektą, o apie to objekto turėtoją, plg.²:

Imk kas tawa jra EE 34₁,

Imk kas taw pareitifi BP I 230₁₃.

Sintaksinis subjektas konstrukcijose su *priklausyti* yra turėjimo objektas, o semantinis subjektas, išreikštas naudininku, – turėtojas. Turėtojas čia reiškiamas

¹ Senuosiuose raštuose šiai reikšmei atstovauja skirtingą raišką turintys žodžiai: *pareiti, priderėti, prigulėti, priklausyti, užgulėti*. Aptariant kalbamašias konstrukcijas, paprastai vartojamas neutralus žodis *priklausyti*.

² Tipologiniu požiūriu konstrukcijos su *priklausyti* gali būti laikomos ir konstrukcijų su *turėti* konversyvais (Isačenko 1974, 64: „Constructions such as *A owns B* may be converted into synonymous constructions *B belongs to A*. The verbs *own* and *belong* may be called conversives“).

daiktavardžiu (a) ar įvardžiu (b); turėjimo objektas gali būti reiškiamas įvairiomis kalbos dalimis, kurios sakinyje atlikdamos sintaksinio subjekto funkciją dažnai turi prisijungusios derinamąjį arba nederinamąjį pažyminį, pvz.:

- a) **áukfás vǵgúl karâluy** DP 62₁₆ (: žloto naležy Krolowi W³ 61₃₃),
łobis ir turtas [...] funui pridera (: dobrá y bogactwá [...] Synowi náleža)
PS I 103₂₅₋₂₇;
- b) **taw tatái tikrái vǵguli** DP 415₁₂ (: tobie właśnie to naležy W³ 429₂₉),
tewikǵtífte iam priguli (: dźiedźictwo mu przynáleży) PS II 152₁₆₋₁₇,
Kas mumus uǵgul BP II 58₇,
tam ifch tiefos awis uǵgul BP II 59₂,
mán priguli naudos KN 91₄.

Dėmesys čia atkreiptinas į tai, kad senuosiuose raštuose aptinkama nemažai šio tipo konstrukcijų, kur vietoj naudininko vartojamas aliatyvas, pvz.:

- žmónių / vǵgulinczių wienóp Wieǵpatiefp** DP 33₃₈ (: ludem/naležacym do iednego Páná W³ 33₂₄),
fudop priguli iǵmintis aba tiefa (: do řadu naležy madrość abo práwda)
PS I 22₁₉₋₂₁,
- Kurie tieg priguli Chryřtuřop** PS I 219_{4,5} (: Ktorzy prawi przynależa do Chryřtufa PS I 219₃₁₋₃₂),
kiekwienop [...] jo řwentas vǵgimimas prigul KN 19₂₄₋₂₅,
wifump wiernump [...] priguli naudos KN 91₄, ir kt.

Veiksmožodžio *priklausyti* leksinė reikšmė rodo, kad šis veiksmožodis yra būsenos predikatų grupės, kuriai priskirtini predikatai, žymintys daiktų klases, savybes ir procesus (A m b r a z a s 1982, 6). Aptariamųjų konstrukcijų subjektą galima apibrėžti kaip būsenos predikato beneficentą, o ne kaip veiksmo predikato agentą (žr. A m b r a z a s 1986, 27). Kadangi nuo predikatu einančių žodžių reikšmės priklauso aktantų pobūdis (ten pat, 25), tai *priklausyti* turėjo eksplikuoti tik adesyvą, tai yra su rimties (būsenos) veiksmožodžiu vartojamą linksnį. Naudininko ir adesyvo junginių su veiksmožodžiu *prigulėti* sinonimiškumą liudija Jaknavičiaus *Evangelijų* skirtingi leidimai. Veiksmožodis *prigulėti* *Evangelijose* pavartotas tik vieną kartą. 1647 m. ir 1674 m. leidimuose jis vartojamas su adesyvu, o 1705 m. leidime adesyvas jau pakeistas naudininku, plg.:

- meldžia ape tai / kas pakaiuořp** prigul EP¹ 203₃₋₅,
- meldžia ape tai / kas pakaiuořp** prigul EP² 209₁₅₋₁₆,
- meldžia ápe tay / kas pakaiuy** prigul EP³ 203₈₋₁₀.

Kalbinėje literatūroje ne kartą rašyta, kad aliatyvas vartojamas su slinkties, judėjimo veiksmažodžiais (LKG I 209; Z i n k e v i č i u s 1980, 261; R a n g e 1995, 94–96), nurodyta, kad jis gali būti vartojamas su kalbėjimo veiksmažodžiais³ (R a n g e 1995, 96–99), tačiau ilgą laiką plačiau nebuvo aptarta, kad senuosiuose raštuose randama nemažai atvejų, kai aliatyvas vartojamas su rimties, arba būsenos (statyviniais), veiksmažodžiais. Fraenkelis, kalbėdamas apie postpozicijas su rimties veiksmažodžiais, pateikia pavyzdžių ir su *pri-*, *užgulėti* (F r a e n k e l 1929, 24). Tačiau aptardamas postpoziciją *-pi* kaip vientisą reiškinį, jis sau nekelia uždavinio analizuoti adesyvo ir aliatyvo semantinių skirtumų. Iš pastarojo meto darbų minėtina Jolantos Gelumbeckaitės daktaro disertacija, kurioje autorė aliatyvo vartojimą adesyvo reikšme aiškina valdančiųjų veiksmažodžių valentingumo poveikiu (G e l u m b e c k a i t ė 1999, 110, 234)⁴. Išsamiausią šio klausimo aiškinimą pateikia R o s i n a s (2000, 273), kurio teigimu, toks aliatyvo ir adesyvo reikšmių sumišimas sietinas su atitinkamų prielinksninių konstrukcijų pakitimu. Tokį teiginį patvirtina posesyvinės senųjų raštų konstrukcijos⁵. Perfrazuojant R o s i n ą (2001, 137), galima pasakyti, kad morfologinių adesyvo formų poziciniai variantai yra sintaksinės konstrukcijos *prieg + vienaskaitos naudininkas*. Jos kaip ir adesyvas buvo vartojamos su būsenos veiksmažodžiais. Po slinkties veiksmažodžių buvo vartojamas aliatyvas arba jo pozicinis variantas – prielinksnis *prieg + kilmininkas*. Tačiau senųjų raštų pavyzdžiai rodo jau XVI a. vykusį kalbamųjų *prieg* konstrukcijų reikšmės kitimą. Su statyviniais veiksmažodžiais vartojama ir konstrukcija *prieg + kilmininkas*, plg.:

padarifiu ņem pagalba [...] kuri **prieg jó** butu *VE* 50_{15–16},

Turi [...] Diewas [...] iŕrinktuofius / kurie **prieg io** [...] *ftowi* *KN* 137_{14–15},

wiffi [...] **prieg to** êŕŕaié / **tikéiimo** *DP* 578_{21–22} (: wŕyŕcy [...] przytomni wiary *W*³ 625₁₃).

³ Alberto Rosino (2001, 137–138) nuomone, su kalbėjimo veiksmažodžiais pirmiausia buvusi vartojama adesyvinė konstrukcija. Tik vėliau dėl sintaksinių konstrukcijų pakitimo pasakymuose su *verba dicendi et sentiendi* pradėtas vartoti ir aliatyvas.

⁴ Tačiau galima, pavyzdžiui, palyginti analogiškus pavyzdžius, kur aliatyvas ir adesyvas vartojami su tuo pačiu slinkties veiksmažodžiu:

puoŕus **koiump** Jazaus (: páfŕy v *nog* JEzufowych) *PS* II 170_{25–26},

pûlé **kôiofiamp'** io *DP* 536 (: vpadŕ v *nog* iego *W*³ 582_{37–38}).

Esama ir tokių atvejų, kai su tuo pačiu adesyvu vartojamas ir rimties, ir slinkties veiksmažodis, plg.:

Mariá [...] **fedéio** kôiofiamp' Wieŕpatis *DP* 491_{41–42} (: Márya [...] ŕiedŕiáŕá v *nog* Páná *W*³ 525₁₂),

anóii **fedós** koiofiamp' Wieŕpatis *DP* 492_{43–44} (: oná)siádŕá v *nog* Páňkich *W*³ 526₅).

⁵ Apie postpozicijų etimologinį ir semantinį artimumą prielinksniams rašyta gana išsamiai, lit. žr. Maskuliūnas 2000, 203.

Taigi grįžtant prie posesyvinių naudininko konstrukcijų su būsenos veiksmožiu *priklausyti*, galima teigti, kad senuosiuose raštuose fiksuojamas jų koreliavimas ne su analogiška adesyvo, o aliatyvo junginiais yra susijęs su XVI–XVII a. vykusiu aliatyvo ir adesyvo neutralizacijos procesu ir galėjęs būti sąlygotas prieš tai vykusio prielinksninių *prieg* konstrukcijų pakeitimo.

ON THE POSSESSIVE CONSTRUCTIONS WITH THE VERB *priklausyti* 'TO BELONG' IN OLD LITHUANIAN WRITINGS

Summary

The paper discusses the possessive constructions with the verb *priklausyti* 'to belong' in Old Lithuanian writings. Possessive dative constructions with the verb *priklausyti* compete not with analogical adessive, but with allative constructions. This confirms the view that the neutralisation of allative and adessive constructions took place in the 16th-17th c. The alternation of possessive dative constructions with the preposition *prieg* encountered in old records is a related phenomenon. The analysis of possessive constructions indicates that in Lithuanian written records of the 16th-17th c. not only the adessive positional construction *prieg* + *dative* was used, but also the construction *prieg* + *genitive* correlating with the allative case was still used with verbs.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Ambrazas V., 1982, Dėl sintaksinių ir semantinių terminų santykio, – Sintaksės ir semantikos klausimai, Šiauliai, 6–7.

Ambrazas V., 1986, Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXV (Lietuvių kalbos sintaksės tyrinėjimai), 4–44.

Арутjunова, Ширяев, 1983 – Н. Арутjunова, Е. Ширяев, Русское предложение. Бытийный тип (структура и значение), Москва.

BP I – Postilla. Tatai estī Trumpas ir Praftas Iščguldimas Euangeliu / fakamuiū Bařniczoie Krikščionišchoie / nūg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziūie Prufūfu ... Mæta Pono 1591.

BP II – Postilla. Tatai estī Trumpas ir Praftas Iščguldimas Euangeliu / fakamuiū Bařniczoie Krikščionišchoie / nūg nūg Wæliku ik Aduento. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziūie Prufūfu ... Mæta Pono 1591.

Bulygina, Staltmane, 1985 – Т. Булыгина, В. Сталтмане, Типология посессивных конструкций в современных балтийских языках, – Baltu valodas senāk un tagad, Rīga, 209–216.

DP – Postilla Catholica Tái est: Ižguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir řwetes per wiffūs metūs Per Kūniğą Mikaloiv Davkszą Kanonřką Médnikų / iř lėkiřko pergūldita. Su walá ir dařaidimu wřeufiuių. Wilniui. Drukárnioi Akadēmios Societatis Iesv. A. D. 1599.

EE – Euangelias bei Epistolas / Nedeliu ir řhwentuju dienofu řkaitomofias ... pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifřhka Szodzja / per Baltramieju Willenta ... Karalauczui.

EP – Ewangelie polskie y litewskie ... w Wilnie ... (Trys leidimai: ¹1647, ²1674, ³1705).

Fraenkel E., 1929, Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen, Heidelberg.

Gelumbekaitė J., 1999, Linksnių ir prielinksnių konstrukcijų vartoseną Jono Bretkūno „Evan-gelijos pagal Luką“ vertime, Daktaro disertacija, Vilnius.

Isačenko A. V., 1974, *On have and be Languages: a Typological Sketch*, – Slavic Forum. Essays in Linguistics and Literature, The Hague; Paris, 43–77.

KN – *Kniga Nobazniftes krikščionifzkos ... Kiedaynise ... 1653.*

LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika, I*, Vilnius, 1965.

Maskuliūnas B., 2000, *Dėl vieno posesyvumo raiškos atvejo senuosiuose raštuose*, – Baltistica, XXXIV(2), 199–208.

PS I – *Pvnty Kazan od Adwentu aż do Poštu / Litewfkim ięzykiem, z wytłumáczeniem ná Polskie PRZEZ Księdzǎ Konstantego Szyrwida / Theologǎ Societatis Iesv / z dozwołeniem starszych wydáne. W Wilnie W drukárni Akádemiej Societatis IESV Roku M. DC. XXIX. (1629).*

PS II – *Pvnty Kazan na post Wielki Językiem Litewfkiem Przez W. X. Constantego Szyrwida Theologǎ Societatis Iesv nápiřáne. á Teraz ná Polfki Język przetłumaczone / y oboiem do Druku podáne. Zá pozwoleniem Stárřych/ W Wilnie / W Drukárni Akademii Societatis Jesv. Roku Páńskiego, 1644.*

Range J. D., 1995, *Allativ und Adessiv in altlitauischen Texten des 16. Jahrhundert*, – Linguistica Baltica, IV, 93–102.

Rosinas A., 2000, *Baltų kalbų postpozicinių vietininkų kilmės ir jų raidos klausimu*, – Baltų kalbos amžių kaitoje, IX tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės, Riga, 272–273.

Rosinas A., 2001, *Postpoziciniai vietininkai: kilmė, funkcijų pakitimų vidiniai motyvai*, – A. Rosinas, Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra, Vilnius.

Sližienė N., 1998, *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas, II (1)*, N–R, Vilnius.

VE – *Enchiridion Catechifmas mařas... pergulditas / per Baltramiejū Willentha Plebona Kara-lauczūie ... Metu Diawa M. D. LXXIX (1579).*

W³ – *Poftilla Catholicka Mnieyfza ... Przez D. Jakvba Wuyka ... W Krakowie (trečiasis leidimas 1590).*

Zinkevičius Z., 1980, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika, I*, Vilnius.